

УДК 811.161.2'367.622'366.54

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.4>

ДІАЛЕКТНІ ЯВИЩА У СИСТЕМІ ДІЄСЛІВНОЇ СЛОВОЗМІНИ РУКОПИСНИХ АПОКРИФІЧНИХ ЗБІРНИКІВ XVII–XVIII СТ.

DIALECT PHENOMENA IN THE SYSTEM OF VERB CONJUGATION IN APOCRYPHAL MANUSCRIPTS COLLECTIONS IN THE 17TH TO 18TH CENTURIES

Бичкова Т.С.,

orcid.org/0000-0002-3060-4150

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри історії та культури української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена аналізу діалектних особливостей у мові західноукраїнських рукописних апокрифічних збірок XVII–XVIII ст. Зауважено, що упродовж століть ці неканонічні тексти були дуже популярними серед українців, тому зазнавали численних народних обробок. Це позначилося й на мові збірок – у них відображені риси тих говорів південно-західного наріччя, в межах поширення яких були створені рукописи.

У статті здійснено спробу визначити риси південно-західного наріччя у системі дієслівної словозміни, а також з'ясувати, яким саме говорам ці особливості, зафіксовані у пам'ятках, властиві.

Засвідчено низку мовних явищ, які до сьогодні характерні для південно-західних діалектів. Так, зокрема, у формах інфінітива зафіксовано архаїчний суфікс -чи, що є результатом асимілятивних процесів у звукосполученні [gt']. Говірковою особливістю зворотних дієслів є активне вживання частки ся у препозиції, на певній відстані від дієслова або її відсутність. У формах теперішнього часу відзначено характерне для карпатських говорів закінчення -м (I ос. однини); твердий приголосний [t] у закінченні дієслів III ос. однини і множини або його втрата в дієсловах II дієвідміни; флексії -м та -ме у формах I ос. множини. У парадигмі минулого часу виявлено залишки перфектних форм (енклітики), характерні для багатьох південно-західних говорів: -ем, -м (I ос. однини чоловічого роду), -м (I ос. однини жіночого роду), -ес (II ос. однини чоловічого роду), -смо, -сме (I ос. множини), -сте (II ос. множини). Ці енклітики можуть стояти як у препозиції або постпозиції до дієслова, так і приєднуватися до інших частин мови. Діалектні явища виявлено також у формах наказового способу: редукція закінчення -и, архаїчні форми атематичних дієслів у другій особі однини. Специфікою творення умовного способу є приєднання до частки би особових енклітиків.

Зазначено, що подальше дослідження мови апокрифічних збірок дозволять виявити діалектний вплив на інших рівнях мовної системи і з'ясувати співвідношення говіркових та загальноукраїнських елементів у пам'ятках.

Ключові слова: південно-західні говори, діалектні риси, архаїчні форми, дієслівні форми, діалектний вплив.

The article is dedicated to the analysis of dialect peculiarities in the language of Western Ukrainian apocryphal manuscript collections in the 17th to 18th centuries. It was observed that during many centuries these non-canonical texts were very popular among Ukrainians and that's why they have undergone popular adaptations. It was reflected on the language of the collections, the characteristics of the patois of south-western dialect are brilliantly reflected within the area where the manuscripts had been written.

We make an attempt to establish the characteristics of a south-western dialect, expressed in the system of verb conjugation, and also to clarify which dialects were the characteristics inherent in that were registered in the manuscripts.

A number of typical for south-western dialect linguistic phenomena has been revealed. In particular, the archaic suffix -чи was attested in the infinitive forms as the result of assimilative processes in the sound combination [gt']. A dialect feature of reflexive verbs is the active use of the particle ся in a preposition, at a certain distance from the verb or its absence. There were noted the typical for Carpathian dialects ending -м (1st person singular) of the present tense forms; hard consonant [t] at the ending of verbs of the 3rd person singular and plural or its loss in verbs of the 2nd conjugation; endings -м and -ме in the forms of the 1st person plural. In the past tense paradigm the remains of perfect forms (enclitics) were found: -ем, -м (1st person singular of the masculine), -м (1st person singular of the feminine), -ес (2nd person singular of

masculine), -смо, -сме (1st person plural), -сте (2nd person plural). These enclitics are inherent for many south-western dialects and can be either in preposition or postposition to the verb or join other parts of speech. Dialect phenomena were also found in the imperative mood forms: reduction of the ending -и, archaic forms of athematic verbs in the second person singular. The addition of personal enclitics to the particle би is a specific feature of the conditional mood.

It is mentioned that further studies of apocryphal collections language will enable dialectal influence on all levels of language system and establish ratio of local and common Ukrainian elements in the written records.

Key words: south-western dialects, dialect characteristics, archaic forms, verb forms, dialect influence.

Постановка проблеми. Основним джерелом історико-лінгвістичних досліджень є пам'ятки письма, які дають можливість простежити розвиток системи української мови від найдавніших часів до наших днів. До таких пам'яток зокрема належать і західноукраїнські рукописні апокрифічні збірники XVII–XVIII ст., мова яких на сьогодні є малодослідженою пропри те, що історія апокрифічної літератури в Україні досить давня – починається від часів прийняття християнства Київською Руссю. Насичення реалістичними деталями сприяло зближенню апокрифів з фольклором. Апокрифічні тексти зумовили створення великої кількості народних легенд, переказів, казок, вірувань тощо. Свого часу І. Франко зауважував, що у порівнянні з художньою літературою «тут [в усній словесності. – Т. Б.] вплив апокрифічних оповідань був далеко значніший і дуже глибокий. Досить буде сказати, що самі тексти тих оповідань досі знаходяться в руках нашого селянства, читають ся письмєнными, а радо слухаються неписьмєнными людьми. От тим то й не диво, що з уст українського народу збирачі позаписували доси велику часть... апокрифічних оповідань» [12, с. XXXVIII]. Маючи велику популярність серед українців, ці твори зазнавали численних народних обробок, що позначилося й на мові апокрифічних текстів – вона (мова) увібрала в себе, поряд із книжними елементами та загальноукраїнськими рисами, особливості тих говорів (переважно південно-західного наріччя), на території поширення яких були створені рукописи. Тому вивчення цих збірників є надзвичайно важливим як для історії української мови загалом, так і для історичної діалектології зокрема. Адже, як слушно зауважував Д. Гринчишин, дослідження пам'яток письма «має важливе значення для виявлення діалектних особливостей української мови, показу їх живучості в мові, визначення діалектної основи давньої української літературної мови, а також діалектного поділу в минулому» [3, с. 76].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню діалектних особливостей мови тих чи тих пам'яток присвячено чимало праць. Говіркові риси в мові писемних пам'яток розглядали І. Огієнко, І. Керницький, С. Бевзенко,

У. Єдлінська, Д. Гринчишин та ін. На сьогодні значна кількість наукових студій пов'язана з дослідженням мови учительних Євангелій, які мають західноукраїнське походження. Так, зокрема, Г. Дидик-Меуш присвятила низку праць виявленню закарпатських, бойківських, лемківських рис у мові учительних Євангелій XVI ст. [4; 5; 6]. Х. Макович здійснила комплексне дослідження учительних Євангелій XVI–XVII ст. в історико-діалектологічному аспекті, довівши, що значна кількість говіркових особливостей (фонетичних і морфологічних), засвідчених у текстах, характерна для карпатської групи говорів [9, с. 12]. Виявленню діалектних рис (поряд із загальноукраїнськими і книжними) у мові окремих апокрифічних збірників присвячено праці С. Бевзенка, Д. Гринчишина, С. Перепелиці, М. Станівського. Проте ґрунтовних досліджень явищ діалектного характеру в мові цих пам'яток здійснено не було.

Метою статті є аналіз засвідчених у мові апокрифічних збірників XVII–XVIII ст. діалектних рис в системі дієслівної словозміни та з'ясування меж поширення цих явищ у говорах південно-західного наріччя.

Виклад основного матеріалу. У формах *інфінітива* простежуємо загальну тенденцію до вживання суфікса *-ти*, який є найбільш поширеним у досліджуваних пам'ятках, напр.: *почали питати* Т [13, с. 16], *просити на об'їдъ* ІР [12, с. 137], *празновати* Тс [13, с. 73], *випустити Ржвима* ІР [12, с. 136], *црѣкву даровати* Кр [13, с. 74], *будовати* РБ [12, с. 97], *наляти воды* Тс [13, с. 226], *лоуки чинити* Д [12, с. 105], *держати* РБ [12, с. 14] тощо. Проте в окремих збірниках інфінітиви з основою на задньоязиковий приголосний виявляють варіативність, зумовлену впливом діалектного мовлення. Поряд з формою на *-ти* в більшості апокрифів (напр.: *буду стерегти* ІР [12, с. 136] і под.) у рукописах С. Теслевцьового й Дрогобицькому вживається також суфікс *-чи*, порівн.: *и приказал им пил'но стеречи* Тс [13, с. 127], *поставил стражи... раи стеречи* Тс [13, с. 177], *будешъ ... члѣомъ пяти стеречи* Др [12, с. 24]. Суфіксальний [ч] (< [gt']), що постав як наслідок асимілятивних змін, пов'язаних з дією закону відкритого складу, досі зберігається у багатьох південно-західних говорах.

Зокрема він характерний для наддністрянських, надсянських говорів [11, с. 388–389]. С. Бевзенко зауважував, що у галицько-буковинських і карпатських говорах давні форми на **-чи** від дієслів з основою інфінітива на [г], [к] виступають послідовно, тоді як від дієслів з іншою основою звичайними є форми на **-ти** [2, с. 127].

Діалектний вплив позначився й на оформленні **зворотних дієслів** із часткою **ся**, яка сягає своїм походженням зворотного займенника **se*. У більшості південно-західних говорів (окрім значної частини волинсько-подільських) частка не лексикалізувалася з дієсловом, тому може стояти як у постпозиції, так і у препозиції щодо нього. Це явище широко відображене в досліджуваних рукописних апокрифічних збірниках.

У постпозиції фіксуємо **ся** (**са**) у таких зворотних дієсловах, як-от: *цѣловали са* Тс [13, с. 68], *змилуеш са* Др [13, с. 60], *кланяют са* Тс [13, с. 104], *гнѣвати са* ІР [13, с. 160], *завстидался* РБ [12, с. 99], *трафило са* Тс [13, с. 106], *вселило са в ню* Т [13, с. 117], *написаты са* Т [13, с. 118], *кланати са* Кл [15, с. 5], *покрушили са на порох* Тс [13, с. 128], *родив са* Бр [15, с. 17], *дивовали са* Т [13, с. 16], *фрасовал са* РК [13, с. 54], *зберут ся людіе* РБ [12, с. 278] тощо.

Із препозиційним розташуванням частки **ся** засвідчуємо форми: *опѣкуном ся стал* Др [13, с. 62], *на мѣтвѣ ся бавила* Др [13, с. 61], *са знати* ІР [15, с. 260], *ся трудила* РБ [12, с. 98], *са нахилили* У [13, с. 392], *як ся породив* Др [13, с. 63], *са змер'кает* Тс [13, с. 105], *кто са роди* Д [12, с. Д8], *са насмѣхали* Т [13, с. 17], *са мѣил вѣ цркви* РК [13, с. 54], *са народиль* С [15, с. 19] і под.

У мові апокрифічних збірників XVII–XVIII ст. яскравою рисою південно-західних діалектів, зокрема карпатських говорів, є вживання частки **ся** не лише безпосередньо поряд з дієсловом, а й на певній відстані від нього, про що свідчать дані діалектології [2, с. 128]. Ці форми найчастіше фіксуємо в рукописах С. Теслевцьового й Т. Поповича-Тухлянського, напр.: *са єму оупередъ поклонить* Т [13, с. 14], *которіе ся оу него оучили* Т [13, с. 14], *са Хс Сн Божій народиль* Т [13, с. 14], *котою са и тепер кролеве и црѣве курат* Т [13, с. 15], *са они пробудили* Т [13, с. 15], *са они рушили* Т [13, с. 16], *прислухай же са* Тс [13, с. 68], *са пилно прислухайте* Тс [13, с. 65], *здола ми са* Тс [12, с. 158] *многіе са люде радвали* Тс [13, с. 141], *са Хс родывъ* Тс [13, с. 141] тощо. Рідше такі конструкції виступають у мові інших апокрифічних збірників, напр.: *ся... не внодобало* Др [13, с. 61], *хто са тою водою умиеть* У [13, с. 332] та ін.

Крім того, у рукописі С. Теслевцьового фіксуємо ще одну особливість, притаманну дієслівним формам південно-західних діалектів – відсутність частки **ся** у зворотних дієсловах. С. Бевзенко вказував на те, що зворотна частка за наявності в реченні двох дієслів із *с'а* може не повторюватися [2, с. 128]. Проте наш матеріал засвідчує пропуск частки і за наявності лише одного зворотного дієслова, як-от: *зостав оу неславѣ* Тс [13, с. 66], *сонъ приснивѣ* Тс [13, с. 68], *нѣгды не родив* Тс [13, с. 71]. Одним прикладом відображене це явище і в рукописі Т. Поповича-Тухлянського: *црѣ... народит* Т [13, с. 14].

3-поміж діалектних рис у парадигмі **теперішнього часу** відзначимо закінчення **-м** для дієслів у першій особі однини, зафіксоване у Керестурському рукописі: *слушамъ... твои речи* Кр [13, с. 95]. Воно характерне для карпатських говорів, зокрема західнокарпатських, частково північнокарпатських і для північно-західної частини середньозакарпатських, та постало під впливом атематичних дієслів *ім, дам* [2, с. 129]. Цю флексію засвідчують дослідники і в інших пам'ятках, створених на західноукраїнських територіях. Так, наприклад, Х. Макович фіксує закінчення **-м** в учительних Євангеліях XVII ст., зазначаючи при цьому, що воно трапляється лише у пам'ятках, які походять з Лемківщини, а тому припускає, що на XVII ст. «було значно поширене в лемківських говірках» [10, с. 43].

Показовою діалектною рисою південно-західних говорів, зафіксованою у досліджуваному матеріалі, є вживання форм з майже послідовним збереженням кінцевого твердого приголосного [т] для третьої особи однини дієслів другої дієвідміни, напр.: *нѣкому не належыт* Тс [13, с. 71], *стойтъ* Т [13, с. 15], *мовить* Т [13, с. 14] та ін. Твердий кінцевий [т] спостерігаємо також і в третій особі множини першої і другої дієвідмін: *люде говорат* Тс [13, с. 103], *не чуют* РБ [12, с. 98], *спѣвають весело* Тс [13, с. 68], *ходятъ* РБ [12, с. 98]. Такі форми для дієслів колишнього IV класу поширені у багатьох південно-західних говорах, зокрема у південноподільських говірках, говірках Холмщини, у говорі батюків, галицьких лемків, у низці закарпатських говорів, гуцульському тощо [1, с. 280]. Тому розглядати подібні написання лише як данину книжній традиції, на нашу думку, немає підстав.

У Керестурському рукописі засвідчуємо дієслово II дієвідміни у третій особі однини з опущеним флексивним **-т**, що характерно для частини південно-західних діалектів: *совистъ ма мучи* Кр [13, с. 95].

У формах першої особи множини у більшості досліджуваних збірників переважає закінчення **-мо**, що відображає загальноукраїнську мовну тенденцію – поступове витіснення давніх форм на **-мъ**, напр.: *мы идемо до пана* ІР [12, с. 137], *працуємо* Тс [12, с. 158], *можемо* Др [13, с. 60], *знаємо* УЛ [14, с. 152] та ін. Флексію **-м**, що вживається значно рідше (*не знаєм* Т [13, с. 16], *вас питаєм* Т [13, с. 16], *читаєм* С [15, с. 19] тощо), можна трактувати, з одного боку, як данину книжній традиції, а з іншого, – як діалектну рису, адже такі форми паралельно з утвореннями на **-мо** характерні зокрема для наддністрянських говірок [2, с. 135; 11, с. 388]. Окрім цього, у рукописі С. Теслевцьового фіксуємо особову флексію **-ме** для першої особи множини: *Бже в'семогуцій, Тройце стаа, просиме та грѣш'ныи...* Тс [13, с. 74]. І. Керницький, засвідчуючи таке закінчення в учительному Євангелії XVI ст. з Прикарпаття, вважав, що воно перейшло в пам'ятку зі словацької мови [8, с. 193]. Дієслівні форми на **-ме** вживаються в сучасних карпатських говорах за винятком гуцульських [1, с. 288].

До явищ діалектного характеру у парадигмі **минулого часу** належить активне вживання zdeформованого допоміжного дієслова **бути** в теперішньому часі, який разом із колишніми активними дієприкметниками на **-ль, -ла, -ло** утворював перфект. Залишки дієслова **бути** (особові енклітики) збереглися у більшості південно-західних говорів, вживаються у реченнях з пропущеним підметом і можуть розташовуватися як у постпозиції, так і в препозиції щодо дієслова.

Енклітики **-ем, -м** (< *есмь*) засвідчено у формах першої особи однини чоловічого роду (**-м** – також для форм жіночого роду), напр.: *ожидаем* Д [15, с. 388], *повѣдаем ти* С [15, с. 36], *видѣлем* УЛ [14, с. 150], *выкопалем* ПП [14, с. 117], *але то емъ тепер не готов* Т [13, с. 16], *познавалемъ* ОР [15, с. 202], *претерпѣламъ* К [13, с. 368], *не просилам та* Тс [13, с. 232] тощо. Фіксуємо також приклади приєднання енклітика до іншої частини мови, зокрема до прислівника або службових частин мови, як-от: *много-мъ юй зла чиниль* Тс [13, с. 321], *знову-мъ написавъ* Тс [13, с. 319], *тричѣ уже-м приходиль* РБ [12, с. 272], *бо-м слышал* ПП [14, с. 113]. Друга особа однини чоловічого роду оформлюється за допомогою *ес* (< *еси*): *оучинил ес его* Др [13, с. 60]. У дієсловах першої особи множини вживається особовий енклітик **смо** або рідше **сме** (< *есмь*), напр.: *жадного смо не видѣли* Др [13, с. 60], *оузрѣлисмо* ПП [14, с. 113], *видѣлисмо...* *сонъ дивен* РБ [12, с. 278], *жалисмо*

пиеницю Тс [12, с. 158], *вернули... сме са назад* Т [13, с. 16]. Дієслова другої особи множини утворюються додаванням **-сте** (< *есте*): *сте пристроили* Тс [13, с. 232], *сами сте са трыє запустили* Тс [13, с. 129], *слишалисте* РК [15, с. 160], *позыскали-сте огонь* ПП [14, с. 80]. Такі форми минулого часу були властиві живій мові на значній території українських земель. Вони збереглися в подільських говорах, у говорі батюків, в наддністрянських говірках, у західних говірках південної Волині, в гуцульському й покутському говорах, у закарпатських говорах, у говорі галицьких лемків [1, с. 312].

Хоч збереження перфектних форм є спільною особливістю більшості південно-західних діалектів, а відтак і значної частини проаналізованих рукописів, проте дослідження показало, що в буковинських збірниках – Іспаському й рукописі І. Яремецького-Білашевича – енклітики вживаються досить рідко.

Крім того, книжна традиція спричинила також вживання повних перфектних форм, як-от: *всѣхъ еси сотворил* РБ [12, с. 99], *послушалъ еси жены* Др [12, с. 24], *оутратили есмо даръ* Т [13, с. 16], *согрѣшили есмо* Т [13, с. 16], *чи привели есте брата своего* ІР [12, с. 136] *осквернили есте* Кл [15, с. 65], *оукрали есте кжбокъ* ІР [12, с. 137] і под.

Вплив діалектного мовлення позначився й на деяких формах **наказового способу**. Як правило, у другій особі однини вживається закінчення **-и (-й)**, напр.: *ноги мои оумыи* Тс [13, с. 226], *не гнѣвайся, ѡ(т)че мой* РБ [12, с. 98], *оутѣши нас* Тс [13, с. 66], *послухай мене* РБ [12, с. 91], *сотвори вечерю* ІР [12, с. 291] тощо. Проте окрім дієслів із флексією **-и (-й)**, у Дрогобицькому рукописі засвідчено форму наказового способу зі зредукованим закінченням: *Иѡсифъ, слышь* Др [13, с. 63]. Дієслова з утраченою особовою флексією поширені у карпатській групі говорів, а також у надсянських та в деяких наддністрянських говірках [2, с. 144].

Щодо атематичних дієслів, то в досліджуваних пам'ятках у наказовому способі вони вживаються у своїй архаїчній формі, напр.: *дажд ми, брате* РБ [15, с. 12], *повѣжъ ми* С [15, с. 26], *повѣджъ менѣ* Бр [15, с. 41], *даж ми всечаство* П [13, с. 58], *сповѣжъ мнѣ* РБ [12, с. 272], *повичъ ми* Кр [13, с. 95] (а також у другій особі множині: *повѣжете ми* Т [13, с. 16], *повѣchte ми* Т [13, с. 16] тощо). Подібні утворення характерні для галицько-буковинської (наддністрянські, надсянські, покутські, східнокарпатські) та карпатської групи говорів [2, с. 144].

Форми першої особи множини в наказовому способі вживаються здебільшого із флексією **-ѣмо, -мо**, напр.: *кروطѣмо* Тс [13, с. 183], *оумѣймо...* *оуважаѣти* Тс [13, с. 73], *не преступаймо слова стѣго* РБ [15, с. 61], *стрѣчаймо* Тс [13, с. 135], *пріймаймо* Тс [13, с. 183], *не убиваймо мы* Тс [12, с. 159], *возмимо Бѣа небеснаго на помощь* РБ [12, с. 14] тощо. Подекуди трапляються дієслова із закінченням **-ѣм**, як-от: *поклонѣм са* Т [13, с. 15], *принесѣмъ ѡфѣру* Бѣу РБ [12, с. 98]. Досить часто в рукописах Т. Поповича-Тухлянського і С. Теслевцьового спостерігаємо діалектні флексії **-ѣме, -ме**, напр.: *господари мои, подме до божници* Т [13, с. 15], *искаѣме* Т [13, с. 15], *идѣме* Т [13, с. 15], *выйдѣме* Тс [13, с. 128], *оустанме* Тс [13, с. 128], *оукин'ме* Тс [12, с. 159], *продаѣме* Тс [12, с. 160] та ін. Подібні форми наявні також і в інших пам'ятках західноукраїнського походження. Зокрема, в учительних Євангеліях другої половини XVII ст. такі утворення відзначають У. Добосевич та Г. Чуба: *приходѣме, не журѣмеса, оусокоѣме* [7, с. 59]; *выдаѣме сами себе, мѡме тыи слова, просме гѣ бѣ* [16, с. 14]. Ці закінчення властиві передусім карпатській групі говорів.

Основною діалектною рисою, виявленою у формах **умовного способу**, є вживання частки **би** із приєднаними до неї особовими енклітиками,

напр.: *Коли бы Мѣка Хѣа не просила за нас Хѣ Сѣа своего, то быс'мо дав'но погинули* Тс [13, с. 74]; *Коли бы ес хотѣл знати якаа ес моцѣ крѣта его, повѣл бы ем ти* УЛ [14, с. 152]. Творення умовного способу за допомогою колишніх перфектних форм допоміжного дієслова є специфічною діалектною рисою багатьох південно-західних говорів, зокрема закарпатських, надністрирських та ін. [1, с. 331].

Висновки і перспективи. Проведене дослідження показало, що мова західноукраїнських апокрифічних збірників XVII–XVIII ст. у системі дієслівної словозміни зазнала значного впливу південно-західних говорів. Проведений аналіз засвідчив, що діалектні явища охоплюють майже всю дієслівну парадигму. Говіркові особливості виявляються, зокрема, у специфічному вираженні давніх форм інфінітива, зворотних дієслів, теперішнього і минулого часу, наказового й умовного способу тощо. Такий живомовний вплив можна пояснити надзвичайною популярністю цих пам'яток серед простого народу. *Перспективу* подальших розвідок вбачаємо у комплексному дослідженні західноукраїнських апокрифічних збірників з метою виявлення в них рис південно-західних діалектів на всіх рівнях мовної системи, а також з'ясування співвідношення говіркових та загальноукраїнських елементів у мові рукописів.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

Бр – Боршевицький рукопис XVIII ст.; **Д** – Дубовецький рукопис XVII ст.; **Др** – Дрогобицький рукопис XVIII ст.; **ІР** – Іспаський рукопис XVIII ст.; **К** – рукопис П. Кизикевича XVIII ст. **Кл** – Калуський рукопис XVIII ст.; **Кр** – Керестурський рукопис XVIII ст.; **ОР** – Ославський рукопис XVII ст.; **П** – Перемиський рукопис XVIII ст.; **ПП** – Перемиський Пролог XVII ст.; **РБ** – рукопис І. Яремецького-Білашевича XVIII ст.; **РК** – рукопис Івана Кузикевича XVIII ст.; **С** – Сокольський рукопис XVIII ст.; **Т** – рукопис Т. Поповича-Тухлянського XVIII ст.; **Тс** – рукопис С. Теслевцьового XVII ст.; **У** – Унгварський рукопис XVIII ст.; **УЛ** – Угроруський рукопис із с. Літманової XVIII ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови. Ужгород, 1960. 416 с.
- Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 246 с.
- Гринчишин Д. Фіксація діалектних рис у документах XVIII ст. з Гуцульщини. *Гуцульські говірки: лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2000. С. 76–85.
- Дидик-Меуш Г. Закарпатські говіркові риси в мовній тканині неканонічного євангельського тексту XVI ст. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Ужгород, 2008. Вип. 12. С. 131–133.
- Дидик-Меуш Г. Бойківські риси в мовній тканині неканонічного євангельського тексту XVI ст. *Діалектологічні студії*. 8 / відпов. ред. : П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2009. С. 7–13.
- Дидик-Меуш Г. Лемківські говіркові риси в мовній тканині староукраїнського неканонічного євангельського тексту. *Діалекти в синхронії та діахронії : загальнослов'янський контекст* / за заг. ред. П. Ю. Гриценка. Київ, 2014. С. 172–175.
- Добосевич У. Українська мова в учительному Євангелії середини XVII ст. *Діалектологічні студії*. 1: *Мова в часі і просторі* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. С. 45–63.
- Керницький І. М. Система словозміни в українській мові: на матеріалі пам'яток XVI ст. Київ : Наук. думка, 1967. 288 с.

9. Макович Х. Діалектні риси мови українських рукописних учительних Євангелій XVI–XVII ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2013. 15 с.
10. Макович Х. Дієслівні форми теперішнього часу в українських карпатських говірках XVI–XVII ст. (на матеріалі учительних Євангелій). *Південний архів. Філологічні науки*. 2017. Вип. 70. С. 43–47.
11. Українська мова: Енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
12. Франко І. Апокрифи і легенди з українських рукописів: у 5 т. Т. 1. Львів. 1896. 66 с. + 394 с.
13. Франко І. Апокрифи і легенди з українських рукописів: у 5 т. Т. 2. Львів. 1899. 78 с. + 443 с.
14. Франко І. Апокрифи і легенди з українських рукописів: у 5 т. Т. 3. Львів. 1902. 68 с. + 360 с.
15. Франко І. Апокрифи і легенди з українських рукописів: у 5 т. Т. 4. Львів. 1906. 47 с. + 524 с.
16. Чуба Г. Лінгво-текстологічний аналіз Учительних Євангелій другої половини XVI–XVII ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 1998. 18 с.